

Gansoyi Xiisa

Gansoyi debu: Bafarara, Banbella, Bangesi,
Bulli, Selifeli, Tiisi Gansoyi, Kumarufara
(Gidimaxa, Maali do Murutaane)

L'histoire du peuple « Gansoyi »

nan giri
Duwa Fofana, Selefeli,
Saalun Ayise Yateera Selefeli,
Siixu Binta Jara, Tiisi

Safandaano: Siixu Bonko Gandega,
Mamadu Sita Saranbunu do Muusa Dalla Saranbunu,
i ga bakka Gidimaxa

Gansoyi Xiisa

Gansoyi debu: Bafarara, Banbella, Bangesi,
Bulli, Selifeli, Tiisi Gansoyi, Kumarufara
(Gidimaxa, Maali do Murutaane)

L'histoire du peuple « Gansoyi »

nan giri
Duwa Fofana, Selefeli,
Saalun Ayise Yateera Selefeli,
Siixu Binta Jara, Tiisi

Safandaano: Siixu Bonko Gandega,
Mamadu Sita Saranbunu do Muusa Dalla Saranbunu,
i ga bakka Gidimaxa

SIL Sooninkanxannen yillandaanon sappa

Société Internationale de Linguistique

Orthographe provisoire: Soninké de Guidimakha du Mali.

Illustration: La mosquée de Tissi Gansoye,
(Gansoyi Tiisi jumanmisiide) © Peter Jorgensen

Raconté par Douwa FOFANA et Saloun Aissé YATERA de Selefeli et
Sékou Binta DIARRA de Tissi.

Écrit par Sékou Bonko GANDEGA, Mamadou Sita SARAMBOUNOU
et Moussa Dalla SARAMBOUNOU de Guidimakha.

Première édition
Edition expérimentale 200 exemplaires
Novembre 2010

© SIL Côte d'Ivoire-Mali, 2010
B.P. 2232, Bamako, Rép. du Mali

Tous droits de traduction, de reproduction et d'adaptation réservés
pour tous pays. Toutes les contestations relatives à l'application des
dispositions de la présente ordonnance, fixant le régime de la
propriété littéraire et artistique
(N° 77-46 CMLN, du 12 juillet 1977) seront portées devant les
tribunaux civils, sans préjudice du droit pour la partie lésée de se
pourvoir devant la juridiction répressive dans les termes du droit
commun.

Roraqe

Tiigayen wa Alla da, aken be ga da haqilen kini seren ɗa, kuudo a nan golli t'a yi. Ken haqile yan d'o wara ku fiinu muurunden ɗa, m'o g'a sinmana nan t'o na Gansoyi xiisan muuru n'a safa, kuudo o renmu n'a ji du kaane, i na katu i yinmenu do tanan tuunu. An ga na kitaabe ke faayi, an wa fi gabe jiini a yi. A wa sefene Gansoyi taaxa fanon kanma n'a wutu Gansayi gide (Gansayi ni Gonsoyi toxo xasen ya ni), nan r'a wara Gansoyinkon ga debu beenu yi saasa. A do Gansoyi xabiilanun d'a xillu. A wa sefene kallengooraxun xa kanma, ken do Gidimaxa yinme ga joɗa taaxunu noqunu beenu yi, nan r'a wara ma Banbella taaxen do gajanɗe be ga ɗanji non ɗa saado hadamaaxun ga sanqini.

Ayiwa, o maaren Sooninko, kitaaben faayi. O wa Alla ɗaagana ke nan maxa ɗ'o kitaabi lagere yi ku fiinu muurunden kanma. Alla ga na duje, m'o ga da xille tana xiisan safa. Tunka duumanten gan n'o ku d'axa kun su deema. Amiina! Soro beenu ga da ke xiisa muuru n'a safa ti SIL fedden ɗaamarinden ɗa, kun ni Siixu Bonko Gandega do Mamadu Sita Saranbunu ya yi, i ga bakka Gidimaxa.

Gansoyi Xiisa

Gansoyi xasanko, an ga d'a mugu, i ga ti Gansoyi xasanko, kun ni Gandega Lunbanko ku ya yi, a do Sumaare Gelemaadi. Yateera Gatunkon do Sokudanko, kun ni moodinun ya yi. I jaarun ni Gallu Xunduuru do Gallu Taaganti. Jaawaranun ri nan yanqa Gansoyi xasanko ku ya yi. I moodinun ya ni Njaayigankon ɗa. Ken dinma, i taaxunton ji Taaganti giden ya kanma. Debe yogo ya ni, a ga Murutaane, a toxon ga ni Tagan, i d'a toxora gide ke ya yi. Gide ke ga kiɗe Selefeli kinbakka ke yi, i d'a toxora Asaba, i da kiife mara ke xa toxora Asaba. Oku xa Sooninko ti Gidimaxa.

Gansoyi taaxa fano

Gandega Mangasuba, a do Sumaarenu, i na ti kun danɗa Gelemaadinko, i joɗa taaxunu "Gansayi" ya yi, Murutaane debe yogo yi. I giri Gansayi, i taaxu Buutunke. I giri no, i ri taaxu Selefelixase. I giri no, i ri taaxu Tottudoronmu. I giri no, i ri taaxu Fandaaxa. I giri no, i ri taaxu Kajangoli. I giri no, i ri taaxu Jonbamullu. I giri no, i ri taaxu Banbella.

Gansayi gide

I ga tefundi nan duguta, i xosi giri Tagan, nan ri taaxu gide yogo xoodon ɗa, i na ti Gansayi gide. Gansoyinkaaxu ke xosi ro non ya yi. Ken gide faayi ma saheli, Kiife kinqennan ɗa.

Gandeganun riye

Gandeganu ku ga riini, i da Maxan Malle ya jni gide ke kanma. A ga jni gide ke be kanma i j'a ya xilli Kamuru. Ken bire Gidimaxa toxon ni Segelo ya yi, ken wure ga ni, «An sege giden kanma tannu, an ro daaxan ɗa.» Maxan ga yanqa giden suxuban sirewun ɗa, Sumaarenun xa yanq'a lellan sirewun ɗa. Xa Maxan yan d'a su saama nijne ke yi. Maxan baane ya n da Gandeganu ku saama nijne ke yi. Jaawaranu ku xa ri, i yanqa Gansoyinkon ɗa. Ken dinma Gansoyinkan janmu ke ma ri. Jaawaranun ga yanqan'i ya, i soro filli pe! I ga yanq'i ya, Jaawaranu ku dalla xirisaaxun muurun'i maxa, Gansoyi xasankon ti: «Soro nt'o maxa, soro ga nt'o maxa kuga, o nta balla xirise yi. Keeta ke, o na xirisaaxun taxandi, i be gan xasa, an na ja xirise yi.» I do Jaawaranun tefundi. Ma ke lenki, Gandeganu ku do Jaawaranu, sere be ga n xasa ya n toorini.

Ko kallengooro ni Kebenkon ɗa?

Gandeganu ku be ga Gansoyi ya de! I ya kallengooro ni Kebenkon ɗa. Jaawaranu ku ro do Gandeganun ya yi. An w'a tu Maxan ke ken bire, sere su ga na ri gide ke yi, a tini ya tannu bisimilla. Ayiwa, an ga na giri kinbakkan ɗa, an ga telle giden Maxan banɗe, a ga giden kanma, i xosi ti Gidenmaxa. I d'a defondi nan ti Gidimaxa.

Kebe do Tanbejni kallengooraaxu

Kebenkon do Tanbejninkon xa kallengooraaxu, Tanbejninkon ga ri, i xa yanqa Gandeganu ku ya yi. I ga yanqa, Gandeganun ga d'i bisimilla, i ti: «Ayiwa, xirisaaxun xa ni kan moxo?» I ti: «Aa! O ga na me jni noqu, o ra wa jaana me da xirisu, xa debigumaaxu, o nta dujene me da.» Ken ya ni, Tanbejninko ku ga na ri Gansoyi ya hari saasa, feddinxirisaaxu, do terekille xirisaaxu, do fo tana xirisaaxu, i wa jaan'a su yi, xa, i nta jaana debigumu yi o kaara. O xa n da dag'i kaara ken moxo baane ya ni. O kallengooraaxu, Tanbejninken kallengooraaxu, a do Jaawaran kallengooraaxu, do fo wo fo su ga Gansoyi noxon kallengooraaxu, a su kite do ku Gandeganu ya yi. I faayi Xumaarufara, i kaanun faayi Selefeli.

Gidimaxa da me jni fanɗen ɗa

Tagan ke gide ya toxon ni Gidimaxa. Bereji wa dooke, ke wa ke kaara, gidu ku filli, i n'i ya taagumancana. Xa, Maxan taaxunten jni ke gide ya yimmen ɗa dooke! Ken do Gidimaxa su giri ti kinbakkan ɗa, o ga riini, o ga riini, m'a su ga yanqana fanɗen ɗa. O ga yanqa fanɗe ke yi keeta, o xosi toxo me jni m'o ga gabono. An d'a faamu ba? Gidimaxa ken ri kundu ya. O toxo riini do me yi keeta, Kebenkon do Gandeganu xo Kamaranu ku, a do Gasamanko, Tanbejninko, Sumaarenu, o toxo riini do me yi tannu.

O giri falle Taganti

O giri falle Taganti keeta, o ri Gansayi. Toxo ke yinme ro non ya. O toxo riini taaxu do jinyaaxo ku, Marunxarenu, o ri taaxu debe yogo yi, ken toxon ni Bunga, sin baane yan sirono non ɲa. An m'a mugu, i ga tini Bunga defe ? Si xulle ke baane ya n'i ga marana, i na ti Bunga defe.

Selefeld wari moxo

O ga giri no, o ri Butunke, ken ɲa siine 1744. Ken bire, xapaana xoore yogo w'o maxa Selefeld, a toxon ni Jaaje Saalun Jaawara. A xosi toxo yiilene, m'a ga riini Selefeld ke xaare yi. A ga ri xaare ke yi, a yille. A ga yille, a t'ike da taaxa sire wari, xa suraqun ya taaxa ni. I xosi suraqu ku tirindi taaxa ke yi, i da taaxa ke kin'o yi. Duwa Fofana xooxo yogo ɲi no, a toxon ga ɲi Sanboyi, a d'a ri ɲiije ke faayi, a ti taaxa sire! Xa, i nta dujene riini. O na me deema, o n'i goto. Ken dinma Gansoyi su, o su-su ya ni debi baane. I ga d'i goto, i xosi ri taaxu yere, ken ga ni Selefeld. O ri Selefeld siine 1744.

Gansoyinkon saage katta fanɲen ɲa

O da tanɲere do siina baane ɲa Selefeld. Ken falle, o giri, o daga fanɲen ɲa. Banbellanu, Saabusirenu, Xumaarufaranu, o taaxu ken su yi. Ken do Selefeld taaxen naxa 91 siine ya ni. Ken ga tinme ya ni, o ga ri yere 1906 juwenxaso. Jaaje Saalun Jaawara do Sanboyi Fofana fina ya n joɲa debe ke yi. Hadamaaxu

ke su ri, o da 71 siine ɲa Selefeld, ken falle, o sanqi. O tere me naxan ɲa, nan ri na Selefeld taaxundi, yogonu wa Banbella, yogonu wa Xumaarufara, yogonu wa Bangesi, o ri Selefeld sigindi siine 1906. O ga ri, sere be ga ni xirise yi, ken ni Xasan Jaawara ya yi. I t'an ɲa debigume yi. Ken ya ni Selefeld debigumu fanan ɲa. Xa siine 1835 ken Jaaje Saalun Jaawara ya ni debigume. Buubu Manmodu Jaawara d'a batu, ken falle Buubu Jaaje Jaawara d'a batu, ken do debigumu gabu, tanɲere siine, an w'a tu ken gaben ya ni? Jaawara ke ni yillawu tanmu do karago. Daama, a da Mamudu Daama saara, Mamudu Daama, a da Silaamaxa saara, Silaamaxa, a da Mamudu Silaamaxa saara, Mamudu Silaamaxa, a da Sanbu saara, Sanbu da Gaayi Sanbu saara, Gaayi Sanbu da Anmedi Gaayi saara, Anmedi Gaayi da Sanba Anmedi saara, Sanba Anmedi da Sinde Sanba saara, Sinde Sanba da Denba Sinde saara, Denba Sinde da Seega Denba saara, Seega Denba da Buubu Seega saara, Buubu Seega da Denba Buubu saara, Denba da Waali Denba saara, Waali da Bakaara Waali saara. I ya faayi ku.

Gansoyinkon da debu tana taaxundi

Ken falle ya ni o ken tankabe siine, o ga yiilene, Bullinu taaxu, soro boox'i daga Bafarara, yogonu daga Banbellanu, Xumaarufaranu, o Gansoyi, o xosi sanqi. Ken falle, soro yogonu ri Selefeld. Yogonu ri Tiisi. Saad'i ga riini Tiisi Gansoyi, i ti Surage yogo yan da Tiisi wari. A toxon ya ni Dindimullu. A do Galaajo

Bakari, i yan ri Tiisi. Galaajo Bakari ni xaɗaana xoore ya yi. Suraqe ke ti ke noqu ni taaxura sire ya yi. I ri, i da jiiɗe ke faayi. Galaajo Bakari dag'a ko ti Banbella nan ri taaxu Tiisi Gansoyi. Bafarara xa giri Tiisi. Galaajo Bakari xaburan wa Tiisi harisa.

Tiisi toxo

Suraqe ke be ga da ke noqu wari, ken ga ni Dindimullu yi, a da xuusen jaaba xoole ke noxon ɗa. A faayi debe ke kinqennan ɗa. Xuuse ke jin gaben yan ni, Suraqe ke ga na daga Banbella yi, a ga na ni riini, a n'a ni tullun ga da xuuse ke raqen faga. Ken ya ni, Suraqe ke xosi noqu ke toxora «Muqeyita», ke suranxanne wure ni «xuuse». Sooninkon na ti «Tiisi». Ke toxo bogu suranxannen digaame tana, «tissilit». Ken xa wure ya ni «xuuse». Debe ke taaxu ke moxo ya. Gide yogo wa kinbakka ke yi, i na ti «Bereji Gide». Suraqe ke xaburan faay'o xoole ke kanma siɗallenme ke yi. A xaburan faayi killen kinbakkan ɗa sexentingɗen wa a kaaran ɗa, ken ya n'i xosi non toxora «Dindimullu». Gansoyi Tiisi taaxu ke moxo ya yi.

Ken ga na dangi, Sooninkara su sooxoodinxoore, ken ga ni Madi Kaama. A saqa Tiisi ya yi. A xaburan faayi Fodiye Ayise Tarawore kan ya yi, Gansoyi Tiisi. Madi Kaama ni Moodimulle Njaaye menjanɗen ya yi, Tiisi moodi fana.

Janmunu be ga Tiisi

Janmunu beenu ga toorini Tiisi yi: Gandega Mangasuba, Sumaare Gelemaadi do Jaawara Dikko ya ni. Janmunu beenu ga Tiisi yi kun ya faayi ku yi: o ga riin'i ko: Gandeganu wa Tiisi yi, do Jaawaranu, Njaayinu, Koyitanu, Jallonu, Gallunu, Kamaranu, Sumaarenu, Jexitenu, Sisoxonu, Danbelenu, Konatenu, Lugunu, Dabonu, Kanutenu, Kulubelinu, Soonu do Jaranu. Ken ga na dangi, Gansoyi Tiisi taaxe, gajanɗe ma ɗa Tiisi yi.

Gansoyi Tiisi debigumu

Gansoyi Tiisi debigumu fana ni Gaayi Sege Jaawara. Ken da siino sikki taaxu. Ken ga giri, Sanba Sege Jaawara taaxu tanjikke do siino karagi. A yaqen toxon ni Hademu Jaawara. Ken giri Bafarara ya yi. A renmun ni Ayita Hademu do Sili Hademu. Sanba Sege xa renmun ni ku soro filli ya yi. Sanba Sege ga kara, Yusufilamaane Jaawara xa taaxu siino sikki ya yi. Aken ma renme kita. Ken xa kara. Yusufilamane ga kara, Galaajo Bakari Jaawara xa taaxu tannaxate do siino ɗeri. A ga kalla, a wuyin wa kame do siino tanmi. Yaxaru sikki ya n ɗ'a maxa. Yaxarin fanan ni Konpe Jaara Jaawara, ken giri Tiisi ya yi. A renmun ni Waali Konpe do Nfamara Konpe. Yaxarin fillandin ni Jalla Waali Jaawara, a xa giri Tiisi ya yi. A renmun ni Mariyamu Jalla do Xolle Jalla do Jalaaga Jalla. A yaxarin sikkandin ni Mariyamu Kamara ya yi. Aken giri Gumera ya yi. Aken da Ali Galaajo baane ya saara.

Galaajo Bakari renmun ni ku soro tunmi ya yi.
 Galaajo Bakari giri, Jibi Siidi Jaawara xa taaxu siino filli. Yaxarin baane ya n j'a maxa. A toxon ni Xunba Minan Siise nan giri Saralo. A renmun ni Sege Jibi, Siidi Jibi, Sili Jibi, Banbi Jibi do Miiren Jibi. Jibi Siidi xa renmun ni ku soro karagi ya yi. Jibi Siidi giri, Waali Konpe Jaawara xa taaxu tanpille do siino naxati. Yaxaru naxati ya n j'a maxa. Fana, Xunba Fall, ken giri Dakaaru ya yi. Ken ma renme kita. Fillandi, Tibille Jaawara, a xa giri Bafarara ya yi, a xa ma renme kita. Yaxarin sikkandi, Xunba Siixu Koyita, aken na Tiisi ya yi. A renmun ni Siliman Xunba, Tonbo Xunba, Bintu Xunba, Kaba Xunba, Joogu Xunba, Malamina Xunba, Sixumoru Xunba do Bajallo Xunba. Yaxarin naxatandi, ken ni Haamenti Jaawara, ken giri Bafarara ya yi. A renmun ni Banbi Hawa, Jaaba Hawa, Jaaje Hawa, Jaabe Hawa, Bakari Hawa do Jaayi Hawa. Waali Konpe xa renmun ni ku soro tanmi do naxato ya yi.
 Waali Konpe giri Tiisi, a daga Xaayi. A ga taaxu Xaayi, a ja seefu yi. I t'a nan giri moxo su a ma giri, baawo, yinmanken ya ni. Ken falle, a giri Xaayi, a ri taaxu Tiisi. A da Gansoyi xa mara nan ja seefun ja. A ga kalla, a wuyin wa kame do siino tanmi do karago do xasu karagi.
 Waali Konpe giri, Badara Tonbe Jallo taaxu siino segi. A yaqen toxon ni Hawa Saalun Jallo nan bogu Tiisi. A renmun ni Jaaba Hawa, Naaren Hawa, Muusa Hawa, Gaayi Hawa, Tonbe Hawa, Anmedi Hawa, Darama

Hawa do Senballa Hawa. A xa renmun ni ku soro segi ya yi.
 Badara Jallo ga giri, Jaaje Jaawara taaxu siino filli. Yaxaru sikki ya n j'a maxa. Yaxarin fana, ken ni Takko Daraame nan bogu Gande, Senegaali. Aken ma renme kita. Yaxarin fillandi ni Jabise Gunjomu nan bogu Gallaade, Senegaali. A renmun ni soro sikki ya, Fatuma Jaaje, a do Sanba Jaaje, a do Buubu Jaaje. Yaxarin sikkandin ni Takko Jongu Kamara, aken giri Gumera ya yi. A xa da Lamina Jaaje baane saara. Jaaje Jaawara xa renmun ni ku soro naxati ya yi. A xa kara. Jaaje Jaawara giri, Yaate Gandega xa taaxu siino filli. Yaxaru sikki ya n j'a maxa. Yaxarin fana, ken ni Wuri Siidi Gandega, aken bogu Xumaarufara ya yi. A renmun ni Siidi Wuri do Maya Wuri. Yaxarin fillandin ni Bonko Jele Jaawara, ken bogu Tiisi ya yi. Aken ma renme kita. Yaate yaxarin sikkandi Minita Dukkure, ken bogu Tiisi ya yi, a xa ma renme kita. Yaate Gandega xa renmun ni ku soro filli ya yi. A xa kara.
 Yaate Gandega giri, Galaajo Saalun Jaawara taaxu siino tanmi do naxato. A yaxarin fana ni Falla Hadiyetu Jaawara nan bogu Bafarara. A renmun ni Saalun Falla, Sixumoru Falla, Sinda Falla, Janna Falla do Xunba Falla. Falla Hadiyetu Jaawara xa renmun ni ku soro karagi ya yi. A yaxarin fillandi, Minita Saalun Gandega nan bogu Sirimullu. A xa renmun ni Niimoru Minita do Singore Jaabi Minita. A yaxarin sikkandin ni Banbi Dukkaara nan bogu Xumaarufara.

A xa renmun fana, Siixu Banbi, Wuri Banbi, Wunmu Banbi, Mansita Banbi, Dahaba Banbi do Maya Banbi. A yaxarin naxatandin ni Naaren Siixu Koyita nan bogu Tiisi yi. Aken ma renme kita. Galaajo Saalun Jaawara, a xa renmun ni ku soro tanmi do sikko ya yi: a renyaxaru neru, a renyugu tunmu. Galaajo Saalun Jaawara, a xa kara.

Galaajo Saalun giri, Anmedi Birahima Gandega taaxu tooren ɗa siino tanmi do fillo. A yaxarin fanan ni Maagu Gandega. Aken bogu Xumaarufara ya yi. A ma renme kita Anmedi da. A yaxarin fillandin ni Jaariyetu Kulubeli. Aken bogu Biro ya yi, Bamako falle, Sanankoroba maran ɗa. Aken renmun ni Hawa Jaareyetu, Bintu Jaareyetu, Fanta Jaareyetu, Ali Jaareyetu, Sisaaxo Jaareyetu, Ayisata Jaareyetu, Ayita Jaareyetu, Jeneba Jaareyetu, Nuuha Jaareyetu do Mamadu Jaareyetu. A yaxarin sikkandin ni Bonko Siidi Gandega. A xa bogu Xumaarufara ya yi. A xa renmun ya faayi ku yi. A renmun ni Jangu Bonko, Laala Bonko, Siixu Bonko, Moodi Bonko, Sanba Bonko, Tigide Bonko, Baamodi Bonko do Sixene Bonko. A yaxarin naxatandi, Koriye Buubu Jallo, a bogu Tiisi ya yi. Aken ma renme kita. Anmedi Xunba Gandega xa renmun ni ku soro tanmi do segu ya yi: a renyugu kabu, a renyaxaru kabu. A ga da wuyi be kita, ken ni tankabe do siina baane, Anmedi Gandega faati.

Anmedi Gandega ga faati, Manmedi Gandega taaxu tooren ɗa siine 2008. A yaxarin fana ni Bintu Maagu

Gandega, nan giri Selefeli. A renmun ya faayi ku : Ami Bintu, Birama Xoore, Fatumata Bintu, Siyaaxa Bintu, Saajo Bintu, Kaate Bintu, Fodiye Bintu, a do Maagu Bintu. A yaxarin fillandi ni Jaareyetu Kulubeli waaxiyaxaren ya yi, Bintu Kulubeli. A xa bakka Biro ya yi, Bamako falle, Sanankoroba maran ɗa. Aken renmun ni Birama Tugunne do Habi ya yi. Ke su-su dangiyen falle Gansoyi Tiisi. Siino tanmi demu dangini ganni buuren do tekketekkaanen demu riini, a da yillen do makkam su bonondi. A siine, tigan baane-baane ya n yigene, i xosi ti tigajukka siine. Gansoyi Tiisi, ken demu jaana ganni.

Moodinkanxaare

Moodinkanxaare ke, xaare ya ni, a faayi debe ke banboxun ɗa. O kisimanu d'o faabanu d'a ko nan ti xaare ke, a dalla. Moodin taalibon yan d'a jaaba baaw'i ji tuufa katini non ya yi. Na Tiisi konpo fanon taga. A xosi ɗa xaare yi, noqu xase ya ni, baawo Gansoyi Tiisi alimaami fillandin xarallenmon m'a taalibon ya n tuufa kati non ɗa. Alimaami ke, a toxon ni Fodiye Taalibe Siise. I xos'a toxora Moodinkanxaare. Ken ga fe fana, xaare ke fo lamaanen ya ni. O ku ga saarene, yitten gaben wa xaare ke xannen ɗa. Xa, saasa a su kara. Yitte yogo ntaxa xaare ke xannen ɗa, baawo saasa ji ntaxa no xaaxon ga fe.

Kebe do Gansoyi kallengooraaXu

KallengooraaXu be ga Kebe do Gansoyi naxa, an w'a tu ganni kallengooraaXun ken roono fo lamaane ya tannu, a ra wa roono tere kille, yogo na fo deberi, axa ra wa me niini yige yokke, yogo na fo deberi, axa ra wa me niini gajan baran yinme, yogo na fo deberi, iyo, kallengooraaXun ken roono kundun ya yi. Kebenko, i ga giri, i ga ri, an w'a tu Saranbununu ku yan ni Buununxaare yi, Jabbiranun ga ri, i d'i ni no. Buununxaare ni kinbakka ke ya Baaxununu banqe. Saranbununu ku, Siisenun ya ni, i ni marene ya xa mene. Jabbiranun ga d'i ni no, i ja baane. I t'i do Gandeganu ku ni tere killen ya, i da kallengooran fiinu yogo deberi, i da me ka, i soyi nan sag'a kanma kallengooraaXun xosi r'i naxa. KallengooraaXun ga na xooro, a na ja jorju.

Soolo dulle

Ke su dangi falle, soolon ri. Ken soolo da siino jeri ya ja. Dullen saabu da, hadamarenme ke su sanqi bakka me yi lewu. Soolon ga neme, hadaman da me ni. Ken dinma Banbaran wa gilli Karata, a wa riini sagallen raga Sooninkon ja. Ayiwa, a ga na sagallen raga Gidimaxankon ja, Tanbeninko ku, a do Gasamanko ku, a na sagallen ragan'i ya. Alla d'a ja m'i du baananbe gaa Banbaran sagallen yigana. Sagallen ga yige, Banbaran da faaren xayı t'i wa riini Gidimaxa kara. Ken d'a j'i na Buutunke ya yi. Gidimaxa debe ke su da me ni Mulusiyo, ken bire sere be ga n xasa

Gidimaxa su yi, Nagaranken ya ni, a toxon ni Gaayi Faraba. A da faaren xayı, a su da me ni Mulusiyo. I da tegeyen taga Yafeera. Banbaran xosi ri xen'i ya. I ti saasa, Gidimaxa su ra nta gajana doome. I da sappoŋ kara xasu naxati. Ku beenu ga da Banbaran sagallen yiga, kun na xaaxon xasun naxati gaja. Sappa fillanden na mullen xasun naxati gaja. Sappa sikkanden na kiineyen xasun naxati gaja. I do Banbaran da siino jeri ja gajannjen ja Buutunke yi. Ku be ga da sagallen ke yiga, i ya n gajana xaaxon ja, Banbara da tanjere ka ya kara kun maxa. Xa ken d'i fi su Banbaran kori Gidimaxankon da. Baawon ga ketundi, koota baane, i da tegeyen kar'i daga. Hadaman sanqi.

Hadaman sanqi

Hadaman ga sanqini, Gaayi Faraba ti: «Axa maxa daga de! Yafeera xaaxun jeri, Gidimaxa danbu ku tunmi ma jeru, walla karago, sere wo sere ga ma ri ke Yafeera xaaxun jeri, an ga n'i xiri botu, i nta numin'an ja, i nt'an xilli Gidimaxa batu yi.» I xosi sanqi. Hadamaaxun sanqi sere su g'a mulla nan daga noqu be keet'a daga no. Gansoyinkon giri Yafeera, nan sanqi. Yogonu daga Sabusire, yogonu daga Bulli, nan legeri riini Xaabu. Jaawaranun daga Banbella, ken dinma Genmu wa no, Genmunkon ya teenu ni Banbella. Saalun Fatuma ga ni Bafarara yan da niijne ke muuru m'a ga walla. A ga da gunnen su yiila, non ya taaxen nan liŋ'a da. Ayiwa, a t'ike w'a mull'i n

taaxu noqu ke yi. A da guppullenmen sigindi, Genmunko t'o ku ya teenu ni yere yi de! An ma ke tangandikora wari, o komoyugon ya tangandikora ni ke, a ten ya ni ke, a toxon ya ni Banbella. I xosi deben toxora Banbella.

Tanjikke siine falle, Banbella kare

A su-su ri non ɗa keeta, xabiila ke su ri non ɗa. Banbella ken liɗoye de! Tanjikke siine tannu. Tanjikke siine ga tinme tannu, a kare. Ken dinma Hawurunkon wa non ɗa, i daga Hawuru, Serenaati taxanden ɗi no, i daga Serenaati, Xalijnooronkon daga Xalijnooro. Fofananun ga giri Xaabu, i ri Bangesi, i ga giri Bangesi, i ri Xumaarufara, i ga giri Xumaarufara, i ri Selefeli. Tiisinkon xa giri, i daga Tiisi, Sanba Sege Jaawara yan da Tiisi sigindi. Banbella kareyen sobobun kite taalibangajannen ya yi, Jaafunankon do Gidimaxanko naxa. I g'a koono, i ti Jaafunankon ya do Soomankiindinko nan ware me yi.

Jaafunu t'i wa riini Gidimaxa kara

Jaafunankon ga t'i wa riini Gidimaxa kara, soro da Fodiye Sanba Njaayi sagata na sefe ke k'a da. A t'i na sillen binne muur'i da, i da sillen binnan muuru. A t'i na Gidimaxa muuman su faayi, sere be gan muminaaxunt'a su yi, i n'a sedexi ken kanman ɗa. Sere ke be gan muminaaxunta Gidimaxa su y'a koota, ken ɗa Ansura Saalun Jallo ya, a kan faayi Selefeli, i

d'a sedex'a yi, Fodiye Sanba Njaayi ti Gidimaxa ntaxa gill'i batte. Jaafunankon xosi giri, kame yugo, i ri Banbella, i t'i wa telle bunan xobo, i ti Jaafunankon yanqa ka fulaane yi de! Axa d'i xiri misiiden ɗa, i t'i wa telle bunan xobo, hadamaxun xos'i raga. I ga da ke be ko, kun Jaafunanko, yogonu kanpi ya nan daga. I da yogonu kari, yogonu wuru t'i tandunben ɗa. Iyo, kun fiinu ga toxo jaana tannu, Banbella xosi sanqi. Katta ke ga jaana, n ga da Soolo ke be ko, Soolo ni tanpiyi xoore yogo y'a biren ɗa. Dullu xoore, fo wo fo ntaxa worini duna. Dullen ga da hadamaaxun raga, hadamaaxun toxo sanqini do duna noxon ya dagana tannu. Yitte ke ya n gillono telle tannu. An m'a mug'i ga ti Soolo yitte, yitte ke gillono telle ya tannu. Sere ntaxa sere tu. Feyidan ɗa dullen ya n ri tannu na siino peri ɗa. Siion peri ga tinme tannu, kaawayen kuti.

Dullun neme, debun taaxu

Hadamaaxun toxo me muurunu keeta. Ken d'a ɗi hari xabiilan yinme soro, a su sanqi. Axa toqo me muurunu ya keeta tannu, m'i su ga jaana debe. Debun ga taaxu, Banbaran xa ri, a saag'i liju naan'o yi. Yafeera gajannen dangiyen falle, Gidimaxa sahelin waxe ke demu gajana. Saado ken bicca ri, Hayirankon do Fuutankon demu gajana.

Hayire Sumaareni

Sumaarenu be ga yanqa Hayire, an w'a tu Giden

Maxan renmun ya n'i ga yanqa Hayire, i do Fullen demu gajana. Fullen wa saagene riini, a wa riini xen'i ya, i ti Fullen jaage, a faayi riin'o tooro Gidimaxa yi del! Hayiranko, a do sere be ga kefini Hayiranko, i xosi Fulle ke gaja, m'i ga denne ma Nibunba ga Senegaali. I xosi ti: «Hayire naabe ari.» Ken wure ga ni, «Giden soron ri koyi!» I yillanto, i ga fanje ke xanne, Denbankaanu do Yoromanu, i xosi taaxu, i maxa giri, i ja ballaado, i do Fullen naxa. Kun ya ni Sumaarenu ku be ga fanje ke xannen ja, Gajaaga do Gidimaxa su. Xa, i d'o ku Sumaarenu su ya n baana, Giden Maxa renmun ya ni.

Boxooro naanun wutunde

Ken dangi falle, Suraqun daga Moodi Denba naanun wutu Boxooro, Sumaarenu ku be ga Suwoyina, i ya n ni Boxooro, suraqun ga dag'i naanun wutu. Gajanjen giri, i ti hadamaaxun nan sukke do Suraqen ja. Hadamaaxun sukke do Suraqe, Hawuru kinbakka ke Bereji kanma ke, i rag'i ya non ja. Suraqen da hadamaaxun su bonondi non ja. Gide ke toxon giri ken ya yi. Iyo, Gidimaxa su demu gajana ken ja, saado ken ja, debu-debun ni gajana, xa debi gabun na me ni nan gaja, ku gajanju ya ni. Gidimaxa tattu ku naxati na me ni nan gaja, ken ni Yafeera xaaxun jeri ya. I do Banbara be ga gaja Yafeera, a toxon ni Boojan Modiba. Ken bire, a ya ni Karata Tunkanyugo.

Selefeli xirisu

Selefeli xirisun toxonun faayi: Mamodu Siidi Yateera ken ya ni xirise. A ga faati, a sooman d'a batu. Jaaje Banbi Yateera, Saalun d'a xa batu. Anmedin Goore da Saalun batu. Koli Mamodu da Anmedin Goore batu. Koli ga faati, Jaabi d'a batu. Denba da Jaabi batu. Kawu Xunba da Denba batu. Mamodu Siidi Yateera da Kawu Xunba batu. Ken ga faati, Saalun Ayise d'a batu. A ya ni debigumaaxun ja saasa. Ku ni Yateeranun ya del!

Mangu

Gansoyi mangu. Mangu tanan w'o maxa Selefeli de, Koyitaakonun, i faayi Bafarara. Koyitaakonun janmu fanan ni Tuure ya. A ri, i bogu ken ja, i ja Tinmeera. I daga duran debe sigindi. I na keyen ya kutunu, i g'a naana guppu, i ga tin'o wa telle keyita kutaanon banje, i xosi t'i da Keyitaako. I do Tanbepinko ku ya n joja, o xa d'i kita ti kun Tanbepinko ya yi, o d'i ga ni baane. Saasa kuja, hari baane nta Tanbepi, i su na Gansoyi noxo ke ya yi. Yateeranun do Koyitaakonun ga na me ni noqu su yi Gansoyi noxo ke yi, Yateeranun ya fo ni mangaaxun ja. Xa, o d'a deni me naxan ja, kuudo meragenmu, i n da me ni sere be gan xasa, ken na ja manginxirise. Kebenke mange feti Yateera. Yateeranu ku be ga Jaagili, i g'a koono, i do Gansoyi Yateeranu ku su ya ni lesili baane.

Jaagili toxorande

I g'a koono, i ga da Jaagili toxora ke be yi Buunaye, i t'aken ni xajaanan ya yi, ken dinma hadaman wa Banbigillu, a wa telle xaje ma fanje. Ken dinma Kuɗenu wa waxe ke, Suballun ya debe ni Kuɗenu. A ga ri, a wa taaxunu Jaagili, a do Kebenku ku wa doome yi. A ti saasa, ike da debi sire wari, i w'a mull'i n dag'a taaxundi, a xa, axa ya ni Tunkallenmu, o n daga. Xa, o ga na joofe debe ke yi su, renme w'in maxa, Kuɗeninkon lemunun ga riini sang'a banje. O guppun na yitti xooro filli ya wure, kuɗne, a do bantinje. N renme ke toxon ni Jaagili ya. O ga na daga, o na debe ke toxorana Jaagili ya yi de! I ti hatte! An w'a tu Jabbiranu, ikun ga fo wo fo mulla tooren ya ni. I ti hatte! I joofe, i da deben toxora Jaagili. An m'a wari, Jaagili jiiɗen danma-danman su, Mangu ku ya fo ni. Jabbiranu ku-kun na fankamaaxu ke ya mulla tannu. Ken ga fe, Kebenken ken yinme mangen ni, Gijalla walla Saranbunu.

Jaagili Mangu

Yateeranu ku be ga Jaagili, mangun ya ni, i do Gansoyi mangun su ni lesili baane ya, xa, i ga na ri Gansoyi, i ra ntaxa mangaaxu kitta, baawo Kebenkan mangun ya ni. Banbigillu, wure ga ni fo be, ken bire, konpo tegeye ma ji du, hadaman ji wuyini do gidinbanbun ya, i xosi ti debe ke da Banbigillu. Xa hadamaaxu ke su giri Taganti ya, nan ri Banbigillu. Ken falle ya ni

hadamaaxun ga toxo booxene nan daga debun taaxundi.

Kebenku ku taaxa xason wa sahelu ke yi hari saasa, baawo, Fullan debe yogo faayi Selefeli kaara ke y'i ga tin'a da «Dindimullu», Guseelanko ku ya taaxa xase ni. Ken ya ni hari saasa, i ga tini Guseela da Dindimullu.

Oku debe ke Selefeli, Fullan toxon ya ni. Suraqun na t'a da «Suwoyimiliye», a koni moxo tana: «Suwoyi min ilime». Sooninkanxanne, a wure ya ni : «Ji buccunnu», baawo, hari ke saasa, ji gabe nt'o wuredu ke yi. Suraqe be ga da Selefeli kin'o yi, a da debe ke toxon fasari kingindun sikki ya, baaw'an ga na sigi debe ke, an ra wa tattu ku naxati su walla, ma kilonu tanmi. Ken ya ni Suraqe ke ga t'a da «Sehene». Sehene ni gine ya taanu sikki g'a wure. Siine 1922, ɗaami xoore demu roono, harisa ken ɗaame me ma ri.

Diya

Diyan n'o do Wuladulixoose ya naxa, diya ga n'o kita, o wa telle katt'i ya, i n'o deema. Ken sababun kite, o lemine yogo ya d'i leminen nan fanqe, baanen xosi baanen kari, i soron yanpa me maxa. I ga yanpa me maxa, i t'i nan kefi diya. Fo wo fo ga n'o kita, o wa faaren xayin'i ya, i n'o deema. Tanbeɗinko ku-kun, o do kun na baane ya yi. Hakoolunko, kun ga ni Kamaranun ɗa, i w'o deemana diya, x'o d'i nta diya. Soro beenu ga ni diyanrenmo kun ni Gansoyi,

Tanbeɓi do Wuladulixoose ya yi. O da Arabin xabiila
yogo ya ɓi Selefeli, i ga tin'i Duwoyisi, i do
Wuladulixoose su ya ni baane.

Maamande

Ke ni Gansoyi taarixun y'o ga d'a kita Siixu Binta
Jara, ken ga Tiisi, a do Duwa Fofana do Saalun Ayise
Yateera, kun ga Selefeli. Lemunun do xirisun ga ma
taaxu, i ra nta faamuye kitana. Ken yan sigi o ga joofe
xirisu ku banɓen ɓa. O w'i maamana t'i haqili siren
d'i duruxotoyen ɓa.

An ga d'a wari o ga ti lemunun do xirisun ga ma
taaxu, i ra nta faamuye kitana, baawo xirisen
taaxunten ga ke be walla, leminen siginten nta ken
walla. O wa xirisen su-su maamana, sakketi xirisi
haqilisirigumu xoy'o faaba Duwa Fofana do Saalun
Ayise Yateera do Siixu Binta Jara moxo. O w'i su
maamana. Hari na xeeri ɓ'o d'i su-su da! Alla nta
haqilisiren yaxami, baawo hadamarenme n'i danben
ya yi. An ga na sanku d'an danben ɓa baane tannu, an
xibaaren bono. Ken ya ni, o wa Sooninkara su
maamana, leminen do xirise. Hari na xeeri kin'o su-
su yi! Alla gan na wuyi do yonki saha ɓ'o su da!
Amiina!